

Obecná úvaha na téma utajení jako nástroj ochrany v archeologii

Balázs KOMORÓCZY

ANOTACE: V oborových diskusích se občas objevuje názor, že utajení archeologických památek může pozitivně přispět k jejich ochraně, zvláště ve vztahu k té části veřejnosti, která se označuje jako detektoráři. Dnes již archeologie disponuje poměrně detailními informacemi o jejich aktivitách, a tak je třeba se zamyslet, zda taková snaha může být účinná a jaké by byly její dopady na obor obecně.

1

Úvod

V dubnu 2017 uspořádaly odbor archeologie Národního památkového ústavu (NPÚ), územního odborného pracoviště v Praze, a Archeologický ústav AV ČR v Praze, v. v. i., kulatý stůl na téma *Zveřejňování informací v archeologii*. Zde jsem přednesl referát nazvaný *Ochrana utajením – práva veřejnosti – věda*.¹ Tento název v sobě zahrnoval hlavní aspekty z celé širší tematického záběru uvedeného setkání. Je evidentní, že v rámci jednoho referátu či krátkého textu je nelze zevrubně prozkoumat, přesto měl název symbolizovat neoddělitelnou provázanost a vzájemnou podmíněnost všech dílčích otázek. Užším záměrem však bylo na téma „utajování“ nahlédnout především z hlediska možností ochrany archeologického dědictví před tou částí veřejnosti, která vlastní a užívá přístroj zvaný detektor kovů.² Úvahy, jež jsou zde prezentovány, nejsou výsledkem detailních teoretických studií, ani si nekladou za cíl akademickou diskusi nejrůznějších právních norem, deklarací a úmluv. Naopak. Vyvěrají ze čtvrtstoletí archeologické praxe, která zahrnuje téměř všechny její hlavní formy aktivit od záchranných a vědeckých systematických terénních výzkumů přes řešení vědecko-výzkum-

ných témat až po edukační a popularizační sféru. Tyto zkušenosti jsou pak reflektovány a formulovány do subjektivních postřehů o možnostech a dopadech „utajování“ v archeologii.

Problematika užívání detektorů kovů zástupci veřejnosti v České republice je dlouhodobým předmětem zájmu autora a jeho spolupracovníků. K tématu nás přivedly reálné poměry a dlouhodobé vývojové tendence, které se naší praxe na poli protohistorické archeologie dennodenně dotýkají. Protože zastupujeme centrální vědeckou instituci, naší snahou je též otázku detektoringu zkoumat obecně, v kontextu celé České republiky, a případně rovněž předkládat odborné i laické veřejnosti impulzy pro rozumné postupy v zájmu ochrany archeologického dědictví. Bez adekvátních, reprezentativních a strukturovaných dat o tématu se nelze přitom obejít, proto jsme v lednu a únoru 2017 realizovali rozsáhlé dotazníkové šetření na téma užívání detektorů.³ Průzkum,

■ Poznámky

1 Tento text je upravenou verzí referátu, doplněnou o vybrané odkazy na zdroje. Práce, které s tématem souvisejí a z nichž zde předkládané úvahy vyvěrají, jsou realizovány

Obr. 1. Příklady nálezů z Moravy získaných pomocí detektoru kovů a předaných do veřejných sbírek: A) stříbrný denár, císař Maximinus I. Thrax; B) antoninianus císaře Proba; C) zlatý germánský věderkovitý závěsek, doba římská (bez měřítka). Foto: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., 2017.

v rámci výzkumného záměru Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i., a v rámci institucionálního výzkumného úkolu *Protohistorie Moravy*.

2 Obecný úvod k reflexi detektoringu ze strany archeologie viz Jan Mařík, *Amateurs and Professional Archaeologists: Legal Models for their Cooperation in the Czech Republic*, in: Agneta Lagerlöf (ed.), *Who Cares? Perspectives on Public Awareness, Participation and Protection in Archaeological Heritage Management* (EAC Occasional Paper No. 8), Jambes 2013, s. 105–108. – Martin Kuna, *Detektory kovů v archeologii*, *Archeologické rozhledy* LVIII, 2006, s. 323–328.

3 Spolu se zde předkládanými dílčími výsledky budou veškerá data i jejich interpretace předloženy v průběhu roku 2018 ve volně přístupné digitální publikaci Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. – Balázs Komoróczy – Pavla Růžicková – Marek Vlach, *Archeologové a detektoráři v České republice v roce 2017. Výsledky dotazníkového šetření a jejich reflexe*, Brno, v tisku.

inspirovaný řadou analogických postupů v zahraničí,⁴ se uskutečnil prostřednictvím otevřené služby pro tvorbu veřejně dostupných dotazníků a formulářů společnosti Google (Google Forms). Dotazník celkem vyplnilo 2 333 respondentů. Otázky cílené vědomě na dílčí skupiny nemělo smysl scelovat do jednoho velkého bloku, proto se hned v úvodu dotazník na základě filtrační otázky rozčlenil na tři vzájemně nepropojené, nezaměnitelné, samostatné formuláře. 364 respondentů odpovídalo na otázky určené archeologům. Mezi nimi bylo 240 aktivních archeologů a archeoložek, 91 osob obor studujících a 32 osob obor vystudovalo, ale neprojektuje. Účast 240 aktivních archeologů, což je zhruba 40 až 45 % jejich celkového odhadovaného počtu v České republice,⁵ lze považovat za velmi reprezentativní. Dotazník také vyplnilo 364 respondentů z řad veřejnosti. 1 606 respondentů, kteří dotazníky vyplnili v roli tzv. detektoráře,⁶ lze hrubým odhadem považovat za účast v rozpětí 5 až 10 % této části veřejnosti, přičemž i v případě takového rozsahu vzorku lze získaným datům přikládat značnou míru reprezentativnosti, byť s určitými kritickými výhradami, o nichž zde však není prostor vést úvahy.⁷ Z tohoto šetření zde budou uvedeny jen odpovědi na otázky související s úvahami nad problematikou utajení v archeologii.

Nejprve je třeba položit otázku, před kým by měla či mohla archeologie utajovat své výsledky, zda na to má vůbec právo a jaké k tomu má nástroje.

Utajení před veřejností obecně

Zkusme se zamyslet nad tím, zda má vůbec archeologie „právo“ na utajování svých výsledků před veřejností, respektive zda pro to vůbec existuje nějaký rozumný důvod. Mnohokrát byly publikovány a připomínány všechny tuzemské i mezinárodní úmluvy a normy, které zakotvují práva veřejnosti na informace, bylo by zbytečné je zde reprodukovat. Nejen z nich, ale i podle obecného „selského rozumu“ archeologa je evidentní, že práva veřejnosti na informovanost o výsledcích archeologie jsou prakticky limitována jen jejím zájmem na straně jedné a odbornými zákonitostmi oboru na straně druhé. Pokud veřejnost jeví o informace o výsledcích archeologie zájem, má na ně právo. Poskytování těchto informací a umění je veřejnosti poskytovat jsou jedním ze základních, mandatorních poslání oboru.

Práva veřejnosti vůči archeologii vznikají ve vzájemně propojených rovinách financování a časově proměnlivé společenské percepcie. Archeologie je v České republice v drtivé míře financována z veřejných zdrojů, a také většina ostatních finančních vstupů do oboru je gene-

rována realizací zákonem nařízených záchranných výzkumů, které v rozumné snaze o vyvažování veřejného a soukromého zájmu veřejnost, respektive stát od investorů požaduje. Investor tak prakticky „platí státu“ (a s ohledem na veřejné vlastnictví archeologického dědictví tomu tak je i v případě, že mandatorní, smluvně zajištěnou záchranu realizuje nestátní či neveřejný subjekt), a tudíž ani tento vztah nezakládá právo na utajování výsledků.⁸ Zároveň má dnešní společnost právo tento obor vnímat jako „složku státu“, fungující na základě jakési nepsané „společenské smlouvy“. V ní je „zapsán“ dlouhodobý zájem společnosti o to, aby archeologie s nejvyšší mírou vědecké kvality archeologická data zachraňovala, objevovala, zkoumala, poznávala a společnosti v široké škále forem předávala. A také pochopitelně chránila. To vše archeologie za vytvoření přiměřených podmínek fungování dokáže, proto je plnohodnotnou vědeckou disciplínou.

Zákonné normy tuto roli veřejnosti zohledňují i v podobě jejího práva na informovanost. To se neprojevuje jen v povinnosti archeologie „odpovídat na dotazy“, ale též například v povinnosti informovat o využití veřejných prostředků v různých projektech nebo v stále běžnější aplikaci přístupu obecné a všeobecné otevřenosti, ať již v přístupu k produktům, nebo i k určitým formám primárních dat.⁹ Právo veřejnosti ovšem není jenom na informace, veřejnost má právo v podstatě také chtít průběžně moci sledovat a kontrolovat skrze své zástupce činnost

■ Poznámky

4 Např. Suzie Thomas, Searching for Answers: a Survey of Metal-Detector Users in the UK, *International Journal of Heritage Studies* XVIII, 2012, č. 1, s. 49–64. – Felicity Winkley, The Phenomenology of Metal Detecting: Insights from a Unique Type of Landscape Experience, *Papers from the Institute of Archaeology* XXV, 2016, č. 2, s. 1–15, DOI: <http://dx.doi.org/10.5331/pia.496>, vyhledáno 25. 3. 2017. – Andres S. Dobat – Astrid T. Jensen, „Professional Amateurs“. Metal Detecting and Metal Detectorists in Denmark. *Open Archaeology* II, 2016, č. 1, s. 70–84. K obecným perspektivám výzkumů detektorářského prostředí viz Suzie Thomas, The Future of Studying Hobbyist Metal Detecting in Europe: A Call for Transnational Approach. *Open Archaeology* II, 2016, č. 1, s. 140–149.

5 Kenneth Aitchison et al., *Discovering the Archaeologists of Europe 2012–2014: Transnational Report*, York 2014.

6 Tento výraz je běžně užíván jako termín pro označení lidí používajících detektor kovů pro vyhledávání metalických cílů v terénu, provádějících svou činnost mimo struktury držitelů licence k provádění archeologického výzkumu, jejichž nálezy se ve veřejných sbírkách ocitají nahodile, nesytemovou cestou a zcela závisle na jejich vlastním individuálním rozhodování.

7 Obecně platí, že počet detektorářů v ČR průběžně na-

Obr. 2. Moravské nálezy získané detektorem kovů, předané do veřejných sbírek: A) bronzová germánská spona s podvázanou nožkou, doba římská; B) bronzová obloukovitá ostruha, doba římská. Foto: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., 2017.

růstá a nyní se může pohybovat v rozpětí 20 až 30 tisíc lidí; k různým odhadům viz Balázs Komoróczy – Marek Vlach – Martin Hložek, Detektorový nálezy římsko-provinciálního prolamovaného kování z Pavlova, Jihomoravský kraj, in: Jana Čižmářová – Natalie Venclová – Gertrúda Březinová (edd.), *Moravské křižovatky. Střední Podunají mezi pravěkem a historií*, Brno 2014, s. 767–784, cit. s. 779. Srov. též Raimund Karl – Katharina Möller, Empirische Untersuchung des Verhältnisses der Anzahl von Metallsuchern im deutsch-britischen Vergleich. Oder: wie wenig Einfluss die Gesetzeslage hat, *Archäologische Informationen* XXXIX, 2016, s. 215–226.

8 Přehledné shrnutí současného stavu archeologické památkové péče viz např. Jan Mařík, The System of Organization of Czech Archaeology and the Protection of Archaeological Heritage, in: Pedrag Novaković et al., *Recent Developments in Preventive Archaeology in Europe. Proceedings of the 22nd EAA Meeting in Vilnius, 2016*, Ljubljana 2016, s. 205–218.

9 „Open archaeology is focused on ensuring datasets and publications are freely available for use by the wider academic community and the public. Data and publication are two related but distinct strands in this movement, though both are now coming to wider attention.“ Benjamin Edwards – Andrew T. Wilson, Open Archaeology: Definitions, Challenges and Context, in: Andrew T. Wilson – Benjamin Edwards (edd.), *Open Source Archaeology, Ethics and Practice*, 2015, s. 1–5. Dostupné na: <https://research-management.mg.edu.au/ws/portalfiles/portal/62347387>, vyhledáno 12. 2. 2016.

3

4

Obr. 3. Průzkum detektorem kovů může být velmi přínosný, metodicky oprávněný (na oraných plochách) a legální – je-li pořádán archeologickou institucí. Foto: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., 2012.

Obr. 4. Provedení zájemců z řad veřejnosti po archeologickém výzkumu na lokalitě Hradisko u Mušova. Foto: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., 2017.

archeologů, a to i v tom smyslu, zda opravdu konají s maximální mírou naplnění vědeckého obsahu oboru. Veřejnost má také podle deklarace z Fara právo na to, aktivně se podílet na poznání vlastní historie.¹⁰ A archeologie je povinna těmto právům vyhovět do té míry, dokud jejich aplikace neohrožuje podstatu vědecké či odborné autonomie oboru. Za touto linií ovšem už musí umět obhájit svůj odmítavý postoj odbornými argumenty. Musí umět obhájit, že zastupování zájmu společnosti dokáže plnohodnotně a smysluplně realizovat jen za předpokladu, že si uchová svou odbornou autonomii. Musí přitom sama ale chápat, že její vlastní existence včetně role ochránce archeologického dědictví není „vyšším principem“, ale produktem oné „společenské smlouvy“.

Limitem zveřejňování, tou zmíněnou dělicí linií, je právě vědecká koherence poskytovaných informací. Jakýkoliv výstup archeologie je ve všech jejích sférách „finálním produktem“. Je tomu tak v případě nálezové zprávy, katalogu určitého typu nálezu z daného území, analytického odborného textu, expertního stanoviska při přípravě územního plánu obce, novinového článku nebo naučné stezky. Tento produkt je vytvářen individuálně či kolektivně, někdy též institucionálně, vždy příslušnými metodickými nástroji. Autonomie vědecké činnosti spočívá mimo jiné právě v tom, že produkt jako celek, nebo i jeho dílčí části, představuje a zveřejňuje jeho autor. Přes určité modifikace, vyplývající mj. ze skutečnosti, že nositeli tohoto autorství mohou být i instituce, je jeho právem i povinností svůj produkt v jím autorizované podobě zveřejnit, respektive odtajnit. V žádné vědecké

disciplíně neexistuje povinnost zveřejňovat dílčí data v době běžícího výzkumu, protože posouzení stavu produktu je výrazem suverénního vědeckého postoje jeho autora či autorů. Například u běžící dlouhodobé povrchové prospekce určitého regionu nelze po jejích autorech požadovat informování o výsledcích před ukončením prací včetně těch teoretických. Nicméně autor může při plné odborné zodpovědnosti posoudit, zda, kdy a co chce v určitém momentu již prezentovat jako produkt, a to také zveřejnit. Tato odborná kompetence je plnohodnotným nástrojem vědecké práce a ten, kdo archeologickou vědu praktikuje, ji musí ovládat, včetně schopnosti odborné argumentace svého postupu. Platí to jak o rychlosti a míře prezentace výsledků, tak i o případné absenci jakéhokoliv výstupu. Tuto kompetenci, její pravidla a limity musí vytvářet, pěstovat a rozvíjet samotná archeologie. Musí ji umět všem účastníkům disciplíny vštípit již v rámci oborového vzdělávání. V žádném případě ji nelze vždy jednotně a zcela normativně zvenčí předepisovat, pochopitelně ji ale lze utvářet a modifikovat podle potřeby, a to mj. i na základě vývoje společenské poptávky směrem k oboru. Především je třeba ji však utvářet uvnitř oboru průběžně adaptovanými standardy vědecké práce.

Ačkoliv skupina účastníků z řad veřejnosti byla v našem dotazníku zjevně nejméně reprezentativní, lze ze zde zvolených odpovědí vyvodit totéž, co nejspíš většina v oboru pracujících zřejmě vnímá ve svém individuálním společenském kontextu. Archeologie je obecně považována za značně atraktivní disciplínu, za disciplínu se zřetelným přínosem pro dnešní společnost [otázka 1A]. Hlavními informačními kanály jsou pro veřejnost především digitální zdroje a odborné publikace [otázka 1B]. Jedna z artikulovaných forem zájmu ze strany veřejnosti spočívá přitom v možnosti navštívit konkrétní archeologická naleziště, identifikovat je v terénu a nejlépe se o nich na místě i něco blíže dozvědět [otázka 1C]. Je třeba upo-

zornit na skutečnost, že mezi těmito respondenty, u nichž již jen s ohledem na specifické kanály šíření dotazníku lze předpokládat obecně kladnější vztah k archeologii, převažují ti, kdo považují prezentaci výsledků české archeologie směrem k veřejnosti za nedostatečnou či průměrnou [otázka 2A]. Zřejmě s tímto názorem souvisí i nadpoloviční podíl těch respondentů, kteří podle vlastních zkušeností soudí, že veřejnost v ČR vnímá archeologii neutrálně, bez zájmu či záporně [otázka 2A]. Jen 27 % se jich také vyslovilo kladně na otázku, zda česká archeologie nabízí dostatečné možnosti veřejného zapojení do procesu poznání minulosti [otázka 2C].

Na základě těchto dat a také podle vlastní zkušenosti se domnívám, že ve vztahu archeologie a zvědavé veřejnosti je na straně archeologie opravdu značný objem dluhů a chyb. V žádném případě mezi ně ovšem nepatří přílišná míra otevřenosti. Archeologie jako společenská věda by měla sama mít zájem o maximální informování veřejnosti, a to nejen kvůli výše zmíněné veřejné povaze finančního zabezpečení a provozování oboru. Společenská věda se obecně nemůže izolovat od společnosti, v níž své výsledky vytváří. Před veřejností obecně nevzniká žádná potřeba ochrany formou utajování. Naopak, veškeré nástroje ochrany, jež obor musí u některých archeologických památek (většinou nemovitých) aplikovat, jsou v případě vysoké míry transparentnosti a informovanosti výrazně snáze prosaditelné, obhájitelné a udr-

■ Poznámky

10 K diskusím o implementaci této deklarace a dopadu na archeologii v zemích se srovnatelnou legislativou viz např. Raimund Karl, Wir stehen drauf! Österreich, die Faro-Konvention und archäologische Bürgerbeteiligung. *Archäologische Informationen* XXXIX, 2016, s. 57–68. – Katharina Möller – Raimund Karl, Sind deutschsprachige Denkmalschutzgesetze mit der Konvention von Faro (un-) vereinbar? *Archäologische Informationen* XL, 2017, s. 51–58.

žitelné. Občas se objevující nechtěné ohrožení archeologických památek ze strany veřejnosti je či může být naopak důsledkem právě nedostatečné informovanosti.

Utajení před tzv. detektoráři¹¹

Na první pohled by se mohlo zdát, že klady případného utajování výsledků archeologie se projeví ve vztahu oboru k té části veřejnosti, která u nás používá detektory kovů. Jde zhruba o 0,2–0,3 % celkové populace České republiky. Podle všech dostupných poznatků včetně výsledků dotazníkového šetření se jedná o aktivitu, již provozují dominantně muži. Náš dotazník vyplnilo 1 606 respondentů, z toho bylo 3,2 % žen.¹² V rámci našeho šetření 76 % respondentů uvedlo středoškolské, 15,7 % vysokoškolské a 8,3 % základní vzdělání.¹³ Z tohoto pohledu lze konstatovat, že skladba vzdělanosti těch, kdo se do šetření přihlásili jako detektoráři, je v souladu s tím, co bylo zjištěno v celé populaci v ČR. Proto je také třeba korigovat, respektive zamítnout občas se vyskytující předsudek ze strany části archeologické obce, spojující předmětnou aktivitu s nižším vzděláním. Ve shodě s vlastními empirickými zkušenostmi mohu spíše konstatovat, že detektorování je vzdělanostně (a téměř shodně i profesně) poměrně nevyhraněný, prostupující prakticky všemi hlavními složkami společnosti.

Domnívám se, že také – nebo možná především – v případě této minoritní složky společnosti je iluzorní očekávat kladný dopad snahy o dlouhodobé utajování ze strany archeologie. V určitých aspektech je taková snaha dokonce i v kontradikci s námi identifikovanými názorovými tendencemi v oboru. Zkusím to vysvětlit.

Detektory kovů se v ČR prodávají a kupují legálně, v principu se používají legálně potud, dokud tato činnost nenarazí na mantinely stávající legislativní úpravy tzv. památkového zákona. Například tím, že tento přístroj je prokazatelně používán k cílenému vyhledávání archeologických náleží. Faktem je, že k tomuto rozporu dochází velmi často, proto je také stávající legislativa prakticky ve všech skupinách respondentů dotazníkového šetření považována za zcela nevyhovující [otázky 3A, 3B]. Tento text si neklade za cíl hlubší rozbor možností oboru – či spíše jejich absence –, jak zamezit těmto rozporům. Vnímání zákonných parametrů jako nefunkčních zde uvádím jen proto, že se domnívám, že úvahy o přínosu utajování vyvěrají právě z něj. A že v určitých formách utajování je tudíž hledáno jakési náhradní řešení tohoto problému.

Možná by se na první pohled dokonce mohlo zdát, že utajením ochráníme před detektoráři archeologická naleziště, protože o nich nebudou vědět. Dlouholeté zkušenosti množství archeologů činných v regionech země nicméně

5

jednoznačně potvrzují, že v archeologicky nejvíce exponovaných částech České republiky již není moc co utajit. Archeologie není čerstvě konstituovaný obor; již vyprodukovala statisíce volně dostupných výstupů, z nichž lze všechny v podstatě pokládat za zdroje informací umožňující případné záměrné vyhledání určité lokality. Není možné očekávat, že například utajíme prvorepublikové soupisy lokalit doby římské¹⁴ či nedávno vyšlé práce encyklopedického charakteru,¹⁵ přitom z hlediska potenciálního ohrožení našeho archeologického dědictví i jen divoké vysbírání těchto poloh znamená nedozírné následky. Drtivá většina archeologické literatury u nás je dostupná i ve veřejně přístupných knihovnách, bakalářské, magisterské a disertační práce jsou volně k dispozici na internetu. Rychlé, co nejsnáze dostupné šíření výsledků je nejen jedním ze základních atributů archeologické vědy, je dokonce nezbytnou podmínkou její existence.

Detektorářská část veřejnosti je vysoce aktivní a vůči archeologii vnímavá [otázka 4A]. Kromě běžné konzumace hotových produktů oboru nejen popularizační povahy si detektoráři také intenzivně mezi sebou vyměňují informace jak o konkrétních nalezištích, tak v určité míře či méně laicizované podobě i o obecných poznatcích oboru [otázka 4B]. Podobně jako ostatní veřejnost k tomu i veřejnost detektorářská využívá především prakticky neutajitelný svět digitálního prostoru, na rozdíl od ní to však činí velmi aktivně, z vlastní iniciativy a se značným motivovaným úsilím. Na vysoké úrovni ovládá čtení volně dostupných leteckých snímků a starých map, běžně umí užívat dostupné verze všech možných seznamů lokalit, studuje volně přístupné digitální zdroje odborných textů atd. A především, což se v oboru často podceňuje, je nesmírně zkušená a zdat-

Obr. 5. Autor provádí skupinu zájemců o archeologii po naučné stezce na Hradisku u Mušova. Foto: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., 2017.

ná v čtení samotné krajiny. V této dovednosti, dovoluji si kacířsky tvrdit, v mnohém překonává i běžný standard uvnitř oboru. Archeologové již opakovaně byli svědky situace, kdy mezi nimi sdílený pocit, že se našla dosud neznámá lokalita, byl způsoben pouze určitou izolací od detektorářského světa – lokalita byla několika či mnoha detektorářům již známá, jen o tom archeologická obec v důsledku existujících komunikačních bariér neměla informace.

■ Poznámky

11 Není záměrem v tomto textu vynášet jakékoliv soudy, závěry, návrhy řešení, odborná či etická hodnocení problematiky detektoringu v ČR. K tomu viz Komoróczy – Vlach – Hložek (pozn. 7) a Komoróczy – Růžicková – Vlach (pozn. 3). Proto zde chybí též odkazy na konkrétní příklady a názory, dostupné v množství tuzemských i zahraničních zdrojů.

12 Srov. velmi podobné genderové rozložení např. mezi detektoráři v Anglii – Thomas (pozn. 4), s. 51.

13 Na základě sčítání lidu v roce 2011 Český statistický úřad (ČSÚ) evidoval podíl lidí se základním vzděláním v relativní četnosti 17,2 %, se středoškolským vzděláním 62,9 % a s vysokoškolským vzděláním včetně vyšších odborných škol 13,8 % (dále 0,8 % bylo bez vzdělání a u 5,3 % dosažené vzdělání nebylo zjištěno). Údaje vycházejí z informací na webu ČSÚ: <https://www.czso.cz/csu/czso/uroven-vzdelani-obyvatelstva-podle-vysledku-scitani-lidu-2011-xlg5xb8q>, vyhledáno 20. 4. 2017.

14 Např. Eduard Beninger – Hans Freising, *Die germanischen Bodenfunde in Mähren, Reichenberg* 1933.

15 Např. Eduard Droberjar, *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*, Praha 2002.

Nelze vyloučit, že se v některých, z hlediska archeologie dosud málo známých oblastech či regionech našeho území může utajování polohy vybraných archeologických nalezišť jevit jako účinný postup ochrany. Jsem ovšem přesvědčený, že se to týká jen minoritních částí České republiky, a to se specifickými podmínkami. Regiony s takovými charakteristikami georeliéfu, jako jsou například jiho- a středomoravské úvaly či Polabská nížina, jež jsou dlouhodobě předmětem intenzivního zájmu archeologické vědy, jsou prakticky „neutajitelné“. Dokonce je pravděpodobné, že je mezi detektoráři znám větší počet nalezišť, než v nich registruje kterýkoliv profesní seznam.

Většina samotných archeologických terénních aktivit v zemědělsky intenzivně obdělávaných oblastech České republiky zkoumá polohy, které jsou podle povrchových projevů již déle známy. V tomto světle je tudíž třeba i míru ohrožení nemovitých archeologických památek ze strany detektorářů vnímat diferencovaně. Při zvažování možností ochrany, a to nejen formou utajení, je třeba mít na zřeteli i mnohé další charakteristiky detektorářské scény. Například její podstatná část deklaruje jako motivaci nikoliv ničení archeologických památek, ale spíše neutrální zájem o pobyt v přírodě či pozitivní motivaci přispět k poznání minulosti a záchraně ohrožených movitých památek [otázka 5A]. Prostorové parametry detektorového hledání zároveň ve velké míře nemusí znamenat přímé ohrožení nemovitých památek v jejich původním kontextu [otázka 5B] a spíše zasahují movité památky ze sedimentů, které archeologie běžně ani nezkoumá [otázka 5C]. V poměrně významném množství při své činnosti detektoráři sami sebe nevnímají jako opozita archeologie a za určitých podmínek již nyní existuje dost podstatná míra propojení mezi nimi a archeologickými pracovišti [otázka 6A]. Reflexe otevřených styků s archeologií je mezi detektoráři v převážné míře kladná a na tomto poli je jednoznačně zřetelná pozitivní tendence v posledních letech [otázka 6B].

Tento vývoj není bez odezvy ani na straně archeologie, kde je také identifikovatelná řada signifikantních názorových tendencí, naznačujících možná živelné, možná věkově, regionálně i specializačně determinované, ale přitom velmi rozšířené hledání styčných ploch s touto specifickou částí veřejnosti [otázka 7A]. 95 % účastníků našeho dotazníkového šetření ve skupině archeologů považuje problematiku detektoringu za důležitou a u 72 % se tento fenomén přímo dotýká jejich archeologické praxe. Drtivá většina jich také považuje movité archeologické památky, které detektoráři předávají archeologii, za přínos [otázka 7B], stejně tak je za přínos všeobecně pokládán i potenci-

álně se zvyšující počet s oborem spolupracujících detektorářů. Při detailnějším pohledu na odpovědi na celou řadu dílčích otázek, jež jsme účastníkům šetření kladli, je pochopitelně zjevné, že stále panují mnohé rozpory mezi názorovými tendencemi v jednotlivých skupinách, ty už ovšem přesahují rámce tématu tohoto textu. V otázce možností utajování lze však i na základě jen těchto vybraných parametrů konstatovat, že míra propojení archeologie a detektorářské veřejnosti je tak výrazná, že si lze stěží představit nástroje, které by dokázaly účinně bránit obousměrnému toku informací a které by mohly bez poškození samotné archeologie efektivně uplatňovat utajování archeologických zjištění.

Krátce o utajování v archeologii samotné

Archeologie je svébytná společenskovědní disciplína s vlastní koherentní teorií, metodickými nástroji a aplikačními sférami.¹⁶ Není subdisciplínou jiných humanitních oborů, včetně památkové péče. Proto jsem v úvodu svého referátu poukazoval na závažnou chybu, která se objevila v tematickém vymezení kulatého stolu. Jedna z tam nastíněných otázek zněla: „Ovlivňuje míra zveřejňování dat rozvoj vědecké archeologie?“ Chyba spočívá v použití přívlastku „vědecké“. Archeologie je vědou, tudíž ani jiná archeologie neexistuje. Pouze existuje velmi široká škála aplikací této vědecké disciplíny. Patří mezi ně například základní výzkum včetně terénní heuristické fáze, terénní výzkum záchranné povahy, široké spektrum činností souvisejících se správou již získaných dat, administrativní úkony vykonávané v různých úrovních a úlohách veřejné správy, edukační a popularizační sféra. Archeologie je jediná, která se rozvíjí za předpokladu, že se rozvíjejí všechny její sféry. Protože jsou všechny tyto sféry součástí jednoho organismu oboru, nemohou být jejich zájmy zásadně protichůdné. Jejich základní metodická východiska a paradigmaty jsou společná v kterémkoliv geografickém či společenském kontextu této země. Čím lépe se daří základnímu výzkumu, tím mohou být kvalitnější i popularizační výstupy oboru nebo třeba materiály pro aplikaci archeologie ve veřejné správě. A totéž platí i v obrácené, respektive v kterékoli posloupnosti vlivů či toků informací mezi jejími sférami. Takže otázku takto nelze seriózně klást ani zodpovědět. Ptát se můžeme a musíme jen, zda utajování archeologických dat ovlivňuje stav a vývoj archeologie jako společenskovědní disciplíny.

Aniž by zde byl prostor pro alespoň letmou zmínku o většině představitelných forem dopadu systematického utajování uvnitř oboru, je třeba jednoznačně říct, že by se jednalo o vliv zásadní a zásadně jen negativní. A je přitom

jedno, že jde o sebepoškozování zamýšlené snad v nějakém vyšším zájmu, který navíc také není jednoznačně definovatelný. Jakékoliv zamezení toku informací v systému koherentní vědecké disciplíny vždy povede k oslabení celku, ke ztrátě schopnosti koordinace dílčích činností, k omezeným možnostem rozvoje všech jejích sfér. Vede k metodicky neodůvodnitelné redukci tematického záběru, k monopolizaci základních dat nezbytných pro zákony i normami evropské civilizace zaručenou a očekávanou svobodu vědeckého bádání a poznání. Je proti základnímu smyslu vědy připouštět jakékoli autocenzurní impulzy a žádná vědecká disciplína nemůže dobrovolně „nechtít vědět a znát“. Uvnitř oboru tudíž nelze přínos utajování definovat, protože žádný není. Platí to o všech formách archeologie včetně těch jejích sfér, které mají co nejlépe například informovat veřejnost a státní správu o archeologickém bohatství daného regionu a o smyslu jeho poznání, ochrany a záchran.

Závěrem

Jsem tedy přesvědčen, že debata o utajování nad rámec autonomního procesu vytváření a zveřejňování vědeckého produktu, jak jsem jej charakterizoval výše v podkapitole *Utajení před veřejností obecně*, je irelevantní, bez identifikovatelného pozitivního dopadu na stav a kvalitu drtivé většiny nemovitých i movitých archeologických památek. Naopak, transparentnost archeologické práce, otevřená komunikace týkající se činností oboru a veřejná a snadná identifikovatelnost archeologických nalezišť může být jedinou cestou, jak dosáhnout co nejlepší informovanosti na straně veřejnosti včetně nejrůznějších složek lokálních i nadregionálních autorit. Vědět, kde se archeologické lokality nacházejí a v jaké jsou kondici, je veřejným zájmem. Zájmem, který není v protikladu se zájmy archeologie. Postrádá-li veřejnost vědomosti o konkrétních archeologických památkách, nedokáže je ani účinně bránit. Z mého pohledu jakýkoliv režim utajování mimo rámec vlastního procesu vědeckého zkoumání a zhodnocení je kontraproduktivní, zhoubný a ve svém důsledku poškodí jen a jen archeologické památky a archeologii jako celek. Řešení problémů, na něž má být utajování lékem (poškozování a zcizování archeologických památek), leží někde jinde. Ale to už je téma pro jinou diskusi.

■ Poznámky

¹⁶ Přehledně viz Evžen Neustupný, *Metoda archeologie*, Plzeň 2007. – Idem, *Teorie archeologie*, Plzeň 2010. – Paul Bahn, *Archeologie. Průvodce pro každého*, Praha 2007.

Výsledky dotazníkového šetření z roku 2017

Otázka 1A (skupina Veřejnost). Považujete archeologii pro dnešní společnost v ČR za disciplínu: (n = 364, údaje v %)

velmi významnou	32,7
významnou	40,1
průměrně významnou	16,2
málo významnou	6,3
nevýznamnou	2,8
nevím	1,9

Otázka 1B (skupina Veřejnost). Jak se o nových výsledcích české archeologie nejčastěji dozvídáte? (n = 364, údaje v %)

web a sociální sítě	58,0
odborné publikace	22,8
denní tisk	6,6
televize	3,3
rozhlas	1,6
ostatní	7,7

Otázka 1C (skupina Veřejnost). Zajímají Vás a navštěvujete nemovitě archeologické památky (naleziště, např. hradíště, mohyly, zaniklá osada, apod.) v terénu nebo tzv. archeoparky? (n = 364, údaje v %)

ano, rád/-a je i vyhledávám	60,7
ano, když na ně náhodou narazím	28,8
ne, vím o nich, ale nevyhledávám	5,8
ne, ani nevím, kde lze takové památky vidět	4,7

Otázka 2A (skupina Veřejnost). Myslíte si, že česká archeologie v současné době prezentuje veřejnosti své výsledky: (n = 364, údaje v %)

dostatečně	11,5
průměrně	32,7
nedostatečně	38,7
neumím posoudit	17,1

Otázka 2B (skupina Veřejnost). Jak je podle Vašich zkušeností archeologie vnímána v široké veřejnosti? (n = 364, údaje v %)

kladně	9,3
spíše kladně	37,4
neutrálně	34,1
spíše záporně	9,6
záporně	0,5
není o ni zájem	9,1

Otázka 2C (skupina Veřejnost). Myslíte si, že archeologie v současné době nabízí dostatečné možnosti zapojit se do procesu poznání minulosti pro zájemce z řad veřejnosti? (n = 364, údaje v %)

ano	27
ne	41
nevím	32

Otázka 3A (skupina Aktivní archeolog). Současná podoba památkového zákona je pro úpravu detektorového hledání podle Vašeho názoru: (n = 240, údaje v %)

dostatečně	5,8
přilíši „měkká“	24,6
přilíši „tvrdá“	0,4
zcela nevyhovující	60,8
nemám názor	8,3

Otázka 3B (skupina Detektorář). Současná podoba památkového zákona je pro úpravu detektorového hledání podle Vašeho názoru: (n = 1606, údaje v %)

dostatečně	21,4
přilíši „měkká“	3,6
přilíši „tvrdá“	10,9
zcela nevyhovující	41
nemám názor	23,1

Otázka 4A (skupina Detektorář). Zajímáte se o archeologii jako vědu? (n = 1606, údaje v %, možnost volby více odpovědí)

ano, sleduji ji na webu a sociálních sítích	62,6
ano, sleduji TV pořady a dokumentární filmy	62,1
ano, čtu odbornou literaturu	45,3
ano, navštěvuji archeologické památky, archeoparky	42,8
ano, navštěvuji přednášky a výstavy	31,5
ano, čtu popularizační publikace	24,3
ne	4,5

Otázka 4B (skupina Detektorář). Podle jakých informací určujete nálezy? (n = 1606, údaje v %, možnost volby více odpovědí)

digitální fóra (sociální sítě, weby)	74,8
konzultace s ostatními hledači	53,3
odborná archeologická literatura	42,3
určuje archeolog	31,2

Otázka 5A (skupina Detektorář). Vyberte Vaše nejdůležitější motivace pro hledání: (n = 1606, údaje v %, možnost volby více odpovědí)

příjemně trávit svůj volný čas v přírodě	76,1
zážitek z objevování něčeho dosud neobjeveného a zajímavého	62,0
mít možnost dotknout se historie	55,5
příspěk k poznání historie	48,1
zachránit ohrožené památky minulosti před zničením	38,5
obohatit veřejné sbírky o zajímavé předměty	26,0
nalézt něco historicky cenného	18,2
obohatit vlastní sbírku o zajímavé předměty	15,3
nalézt cenné předměty vhodné ke zpeněžení	2,0

Otázka 5B (skupina Detektorář). V jakém terénu nejčastěji hledáte? (n = 1606, údaje v %)

pole	50,4
les	38,9
louka	10,3
veřejná prostranství (např. pláž, hřiště)	0,4

Otázka 5C (skupina Detektorář). Nejčastěji předměty nacházím v hloubce: (n = 1606, údaje v %)

0–5 cm (povrch)	3,0
5–15 cm	34,9
5–25 cm	55,9
25–35 cm	5,0
35–50 cm	0,9
50 cm a více	0,3

Otázka 6A (skupina Detektorář). Spolupracujete s archeologem/archeologickou institucí? (n = 1606, údaje v %)

ano, jsem stálým spolupracovníkem/spolupracovnící	13,5
---	------

ano, pokud něco archeologického najdu, vždy oslovím archeologa

ano, už jsem nějaký archeologický předmět předal/-a	25,7
---	------

ne, pokusil/-a jsem se, ale byl/-a jsem odmítnut/-a

ne, s archeology nemám zájem komunikovat	14,6
	8,2

Otázka 6B (skupina Detektorář). Z kontaktů s archeology mám: (n = 1606, údaje v %)

jen pozitivní zkušenost	28,2
spíše pozitivní zkušenost	27,5
spíše negativní zkušenost	8,4
jen negativní zkušenost	2,9
s archeologem jsem v kontaktu doposud nebyl/-a	33

Otázka 7A (skupina Aktivní archeolog). Myslíte si, že je spolupráce s detektoráři pro archeologii: (n = 240, údaje v %)

přínosná	22,9
nezbytná	41,3
v případě nutnosti akceptovatelná	32,5
škodlivá	2,5
nepřípustná	0,4
nevím	0,4

Otázka 7B (skupina Aktivní archeolog). Jsou archeologické nálezy od detektorářů pro obor přínosem? (n = 240, údaje v %)

ano	83,3
ne	9,2
nevím	7,5